

SLUTRAPPORT AV PROGRAMMET

Jordpris och jordränta i Sverige under medeltid och tidigmodern tid

P2007-0071

Detta program har haft till huvudsakligt syfte att från medeltid till 1600-tal kartlägga och analysera utvecklingen av jordpriser och jordräntor i Sverige. Dessa faktorer var av avgörande betydelse för människans livsvillkor i en värld präglad av fundamental fattigdom, vilken föregick industrisamhället, då den odlade jorden var samhällets viktigaste resurs. Källorna blir fler och fler ju längre fram i tiden vi kommer. Starten präglas dock av få, motsträviga och svårtolkade urkunder i ett Sverige, vilket jämfört med grannarna i söder och väster, var på efterkälken i fråga om såväl expanderande marknader som monetära hjälpmedel. I vår förförståelse i programmets början ingick en trend över seklerna mot ett samhälle alltmer präglat av friare byten av nyttigheter som jord. Vi kan nu konstatera att denna kommersialiserande tendens över seklerna rymmer fall av stagnation och bakslag jämte inrättningar av svårbedömd inverkan på hushållningen med begränsade resurser.

Källkritik är ett helt nödvändigt redskap i all systematisk bearbetning av förindustriella data. Metodiskt har vi utgått ifrån vad vi benämner källpluralism, där flera slag av underlag nyttjas för att testa hypoteser. Ekonomivetenskapens ofta tillämpade kvantitativa metodik löper här parallellt med kvalitativa undersökningar. De senare är inte minst nödvändiga vid analys av normativa kvarlevor. De kvantitativa källorna har av enstaka historiker ifrågasatts, vilket visar hur viktig den forskning som här bedrivits är. Ekonom-historiker med kunskap om metoder och teorier för ekonomisk historia behövs för att medeltiden skall kunna inkluderas i de tolkningarna av de långa linjerna i den ekonomiska utvecklingen.

Föregångare bland historiker och ekonom-historiker har alltsedan tidigt 1900-tal ur olika perspektiv forskat i och kring medeltida och äldre moderna ekonomiska och agrara förhållanden. Vi har till dessa insatser fogat såväl nya data som nya metoder att ställa samman och tolka dessa storheter. Centralt är att vi deflaterat flera prisserier i vikt silver för att göra dem bättre jämförbara över tid och dessutom kompatibla med internationella pristrender.

Kvinnor agerar på dessa marknader under hela undersökningsperioden, men som en minoritet. Kvinnor uppträder som självägande brukare, arrendatorer, köpare och säljare av jord, samt som aktörer när det handlar om att göra egna eller andras ägor mer likvida via kredit mot pantsättning. Även i tider där den kommersiella friheten synes ha varit ökande, verkar emancipationstrenden ibland gått i motsatt riktning, vilket talar för genustolkningar om tidvis hårdnande patriarkala inrättningar och praxis. Stickprov från medeltiden har dock inte visat på några skillnader mellan män och kvinnor vad gäller betalningsmedel och värdesättning i jordhandel. Graden av monetarisering inom jordkommersen synes således varit könsneutral, vilket utgör ett viktigt om än väntat resultat. De geografiska skillnaderna i prisutveckling är påtagliga och vi har mest riktat in oss på östra Mellansverige (Mälardalen och Östergötland).

Detta geografiska fokus i våra studier beror på både källmaterialets kvalitet och kvantitet. En viktig iakttagelse är att det var i östra Mellansverige som kvantifierande benämningar på jord uppstod under 1100- och 1200-talen. Man kan också uttrycka det så att det främst är i öster som välutvecklade system för kvantifiering av fast egendom och dess avkastning utvecklades. Dessa system var dynamiska och modifierades redan under medeltiden och ända in på 1700-talet. Den långa epoken 1150-1650 rymmer stora förändringar vad gäller såväl jordbrukets

omfattning, hur stor folkmängd det försörjde som regelverk för hur det bedrevs. En viktig brytpunkt synes ha inträffat ca 1200 då det kontinentala godssystemet (eng. the manorial system) infördes på svenska jordegendomar. Våra rön leder inte någonstans i riktning mot ett ursprung i något slags jämlik klass av odalbönder, utan bekräftar bilden av en hierarkiskt ordnad jordägarklass med betydande skillnader när det handlar om storlek på ägorna – en ordning med rötter i förhistorisk tid.

Periodens början kännetecknas dock av skapandet av stora driftsenheter – gods med domäner (eng. demesnes) – som i huvudsak brukades av ofria, medan 1200- och 1300-talen präglas av domänernas utskiftning till landbor (arrendatorer) och dagsverksskyldiga torpare, med andra ord en kommersialisering av lantbruket. Götalandskapen, med kortare avstånd till kontinenten, låg generellt sett före Svealandskapen i denna moderniserande process. Våra äldsta belägg på dessa förhållanden tycker vi oss skönja från 1100-talets Östergötland, ett landskap där jordetalet attung uppstod och sedan spred sig till grannlandskapen.

Attungen kom med tiden att bilda bas för ett mångfunktionellt fastighetssystem. I mitten av 1200-talet uppkom i Svealand ett motsvarande jordetal, marklandet, vilket synes ha motsvarat cirka två attungar och från första början var flerfunktionellt. En äldre skola har hävdats att marklandspriset var tämligen fast reglerat och att det anslöt till medeltidskyrkans idé om det rättvisa priset, på latin ”justum pretium”. Men den föränderliga kostnaden för att förvärva jord under den av oss studerade perioden visar att kyrkans strävan mest var en from förhoppning, särskilt som jorden var som dyrast och oftast stigande före digerdödens ankomst till det svenska riket.

Även om det bör påtalas att den dynamiska bilden av attungens och marklandets fastighetssystem är mäktiga komplicerade saker och föränderliga över tid, träder en rätt tydlig dynamisk bild över utvecklingen fram. Efter ovannämnda prisstegring, vilken synes ha utgjort en allt tyngre börda för brukarna att bära, går utvecklingen in i en lång fas av jordprisfall. Ett omfattande material med ca 1 750 jordpriser och 2 800 jordräntor i marklandsområdet (främst Uppland) har samlats in.

Digerdödens härjningar i Sverige 1350 markerar inledningen på senmedeltiden. Denna epidemi följdes av ytterligare utbrott av den dödsbringande farsoten, som orsakade en kraftig nedgång i folktalen under cirka 100 år. Både jordpriser och jordräntor följer i grova drag trender på andra håll i Europa, med en lång nedgång efter digerdöden. Ett överraskande resultat är att jordprisfallet fortsätter ända fram till omkring 1570, trots att folkmängden hade börjat växa redan omkring hundra år tidigare.

Detta kan förklaras med vissa institutionella faktorer som bidrog till att hålla priserna nere. Bland annat begränsade den s.k. bördsrätten möjligheterna att sälja arvejord till den presumtiva köpare som erbjöd det högsta priset. Släkten måste först erbjudas att köpa. Jorden sågs inte alltid som en handelsvara utan som en resurs som skulle ha ett stabilt och lågt pris. En annan sida av detta är att jordräntor i spannmål steg från en redan hög nivå, runt 60 procent av den sammantagna räntan i början av 1300-talet, upp till 80 procent under århundradet efter 1550. Penningräntorna minskade däremot i reellt värde.

En annan förändring, som dock inte tagits upp mera utförligt i detta projekt, är godssystemets omvandling efter den senmedeltida krisen, med dess befolkningsnedgång och sjunkande jordpriser.

PUBLIKATIONER MED ANKNYTNING TILL PROGRAMMET

Edvinsson, R. & Söderberg, J. "The Evolution of Swedish consumer Prices 1290–2008". Ingår i "Exchange Rates, Prices, and Wages, 1277-2008". Ed. Edvinsson, R., Jacobsson, T. & Waldenström, D. s. 412-452. 2010.

Edvinsson, R. & Söderberg, J. "A Consumer Price Index for Sweden, 1290-2008". Ingår i "Review of Income and Wealth", Vol. 57, No. 2, s. 270-292. 2011.

Ericsson, A. "Vreta klostrets godsinnhav före 1170". Ingår i "Fokus Vreta kloster", s. 155-184. 2010.

Ericsson, A. "Terra mediaevalis / Jordvärderingssystem i medeltidens Sverige". Doktorsavhandling SLU. 2012.

Franzén, B. "Kvinnor och prismaarkörer i jordaffärer 1291-1370". Ingår i "Agrarhistoria på många sätt / 28 studier om människan och jorden", s. 73-86. 2009.

Franzén, B. "Utrikeshandel gav Lödöse en särställning". SvD, Under strecket 2011-08-09.

Franzén, B. "SDhk / En källa också för kvantitativa studier". Ingår i Svensk Historisk Tidsskrift nr. 3, s. 621-630. 2011.

Franzén, B. "Vikingarna hämmade tillväxten". SvD, Under strecket 2012-10-07.

Myrdal, J. "De medeltida jordvärderingarnas historiografi", Ingår i Ericsson, A. (red.), "Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet", s. 125-137. 2008.

Myrdal, J. "Scandinavia". Ingår i Kitsikopoulos, Harry. (red) "Agrarian Change and Crisis in Europe, 1200-1500". London: Routledge, s. 204 – 249. 2012.

Myrdal, J, "Source pluralism as a method of historical research", in Hellman, Susanna & Rahikainen, Marjatta (red.) "Historical knowledge: in quest of theory, method and evidence". Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars, 155-189. 2012

Söderberg, J. "Farmland Prices and Rents in Sweden, 1274-1649". Under utgivning i Scandinavian Economic History Review 61:1. 2013.